

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ. ΛΙΤΟΧΩΡΟ

Οι «Κουντουνάδες» της Πρωτοχρονιάς: Συναυλία με κυπριά και με κουδούνια Της Αλεξάνδρας Παραφεντίδου

επιμέλεια Σωτηρίου Δ. Μασταγκά

(Το κείμενο είναι αρχικά δημοσιευμένο στο περιοδικό ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΖΩΗ της Θεσσαλονίκης, τεύχος 80, μήνας Ιανουάριος 1973. Συντάκτης του είναι η αξιόλογος λογοτέχνης και λαογράφος Αλεξάνδρα Παραφεντίδου (1913-1977).

Το Λιτόχωρο, χωριό παλιό που συνδέεται και με τους εθνικούς μας αγώνες, χωριό που ανασαίνει στα ριζά του Ολύμπου, είναι πλούσιο σε γραφικότητες αλλά και σε φανερώνματα του λαϊκού μας πολιτισμού, που μερικά απ' αυτά ίσως σπάνια θα συναντήσει κανείς σε άλλα χωριά του μακεδονικού και ευρύτερα του ελλαδικού χώρου. Χυμοί απ' τις βαθιές φυλετικές μας ρίζες νοιώθεις να κυκλοφορούν στην ψυχή σου, σαν ακούς τους γέρους του χωριού,

στερνούς βαρδιάτορες μιας ζωής που χάνεται και ζη μόνο στη θύμησή τους, να ανιστορούν παλιούς τοπικούς μύθους, να μιλούν για δοξασίες και παραδόσεις που έχουν απολησμονηθεί, για έθιμα που έπαυσαν να τελούνται ή έχουν απλοποιηθεί, όπως το έθιμο των «Κουντουνάδων», Κάλαντων της Πρωτοχρονιάς. Έθιμο που συνεχίζεται, αλλά έχασε τον παλιό του χαρακτήρα. Αξίζει να κάνουμε ένα νοερό αναδρομικό ταξίδι, για να χαρούμε τα Κάλαντα των Κουντουνάδων στο Λιτόχωρο. Τότε που μαζί με το θρησκευτικό στοιχείο συνταιριάζονταν και το ηρωϊκό. Τους πρόσμεναν όλοι, μικροί – μεγάλοι, χαρές, πριν κρούξει ο ήλιος της πρώτης μέρας του χρόνου, για να πλημμυρίσει η ψυχή τους ευφρόσυνη διάθεση από την παναρμόνια συνήχηση των κουδουνιών και τα γνωστά κάλαντα όπως αυτό εδώ, με τη στερεότυπη ευχή στο τέλος «Και τώρα... και του χρόνου...»: Άγιος Βασίλης έρχεται, Γενάρης ξημερώνει. Βασίλη μ' πούθ' έρχεσαι και πούθε κατεβαίνεις;

- Από τη μάνα μ' έρχομαι και στο σχολειό παίνω. Παιδιά μ' μαθήτε γράμματα, μάθ' τε την άλφα βήτα. Η άλφα βήτα ήταν κλαδί κι' απόλυκε κλωνάρι. Κλωνάρι χρυσοκλώναρο, χρυσό μπαλσαμωμένο. Και τώρα... και του χρόνου... Οι νοικοκυρές έπρεπε με τον πρώτο χτύπο των κουδουνιών - πολλές τηρούν ακόμη το έθιμο - ν' αρχίσουν το ζύμωμα της πρωτοχρονιάτικης πίττας, γιατί τόχουν σε καλό να τις βρη ο καινούργιος χρόνος με ζυμάρι «μπερικέτι». Σκόπιμο είναι να αναφερθεί ότι στο Λιτόχωρο ανήμερα την Πρωτοχρονιά

κόβουν την πίττα, στην οποία παλαιότερα έβαζαν χρυσό φλουρί, ενώ τώρα αρκεί και η δραχμούλα. Με τον πρώτο χτύπο των κουδουνιών, έπρεπε επίσης το μικρότερο κορίτσι του σπιτιού να πάη στη βρύση για να φέρη νερό και να ραντίση το σπίτι, όπως με τον αγιασμό μπαίνοντας στο σπίτι να κάνει την ακόλουθη ευχή: «Όπως τρέχει το νερό, να τρέχη η τύχη μου». Σαν δεν υπήρχε νέο κορίτσι λειψότερο στο σπίτι, τότε μπορούσε να πάη στη βρύση η νοικοκυρά, η οποία επιστρέφοντας έλεγε την ίδια ευχή, ραντίζοντας το σπίτι, αλλά λιγοδιαφοροποιημένη: «Όπως τρέχει το νερό, να τρέχη σπίτι μας το μπερικέτι». Ασφαλώς όλα αυτά τα έθιμα αναβλύσανε από την εναγώνια ενατένιση του μέλλοντος από τον άνθρωπο, που τον βοηθούν να τονώσει την πίστη του, να αναζοπωρώση τις ελπίδες του και να στερεώσει την αυτοπεποίθησή του που αποτελεί έναν από τους βασικούς παράγοντες επιτυχίας. Ας έρθουμε όμως τώρα στην αμφιση και στον εξοπλισμό των «Κουντουνάδων». Ως το 1948 περίπου, με είπαν ότι διατηρούνταν αυτούσιο το έθιμο. Οι «Κουντουνάδες» μεταμφιέζονταν σε αρματολούς και κλέφτες. Έβαζαν και ψεύτικη γενειάδα. Στολίζονταν με ασημένια φλουριά, αρματώνονταν με γιαταγάνια και πιστόλια και φυσικά με κουδούνια, που εξακολουθούν να αποτελούν και σήμερα το κύριο χαρακτηριστικό του εθίμου. Και πού βρίσκουν τόσα κουδούνια, δικαιολογημένα θ' αναρωτηθήτε. Στο σημείο αυτό πρέπει ν' αναφερθή ότι φορείς του εθίμου είναι οικτηνοτρόφοι. Ξαρμάτων και ξαρμάτων, ως τώρα, τα κοπάδια από τα κουδούνια τους. Γνωστό είναι ότι υπάρχουν πολλοί τύποι κουδουνιών. Άλλα είναι σιδερένια, άλλα είναι μπρούντζινα, άλλα μικρά, άλλα μεγάλα. Έχουμε μια κλιμάκωση μεγεθών. Είναι και τα διπλοκούδουνα, τα λεγόμενα «κυπριά». Το κάθε κουδούνι, ανάλογα με τον τύπο στον οποίο ανήκει, παράγει διαφορετικό ήχο. Οι «Κουντουνάδες» αρχίζοντας από το στήθος ψηλά, αραδιάζουν πολλές σειρές κουδουνιών που αντιπροσωπεύουν όλους τους τύπους. Και για να επιτύχουν την αρμονική συνήχησή τους, κάνουν πρόβες, μελετούν τις κινήσεις τους. Τα πηδήματά τους δεν πρέπει να γίνονται στην τύχη, αλλά με καθωρισμένο ρυθμό. Θέαμα αλλά και ακρόαμα μοναδικό παρουσίαζαν τα παλιά χρόνια οι πρωτοχρονιάτικοι «Κουντουνάδες» του Λιτοχώρου. Τώρα απόμεινε μόνο το ακρόαμα. Γεγονός πάντως είναι ότι πολλά έθιμα του λαού μας, με μεγαλύτερη όμως πυκνότητα εδώ στη Μακεδονία, χρησιμοποιούν σαν βασικό τους στοιχείο τα κουδούνια των γιδοπροβάτων. Ποια ερμηνεία να δώση κανείς; Χωρίς να απορρίπτεται ο συμβολικός χαρακτήρας των κουδουνιών που θεωρούνται αποτρόπαια μέσα – αποτρέπουν το κακό – πολλοί μελετητάι τασυνδέουν και με κάποιο ιστορικό γεγονός. Συγκεκριμένα η παράδοσις αναφέρει ότι ο Μέγας Αλέξανδρος χρησιμοποίησε, σαν τέχνασμα, κουδούνιασε μια μάχη της ιστορικής του εκστρατείας. Είχε ν' αντιμετωπίση αντίπαλο που πολεμούσε πάνω σε ελέφαντες. Ο δαιμονιώδης συνεχής ήχος των κουδουνιών «έσκιαξε» τους ελέφαντες, που άρχισαν να υποχωρούν άτακτα και να ρίχνουν τους αναβάτες τους. Έτσι κερδήθηκε η μάχη. Σε ανάμνηση αυτής της νίκης του Μεγάλου Αλεξάνδρου, λένε, επεκράτησε η χρησιμοποίησις κουδουνιών σε πλήθος από εθιμικές εκδηλώσεις, ιδιαίτερα εδώ στη Μακεδονία, την πατρίδα του. Όπως κι' αν έχη τα περισσότερα από τα λαϊκά μας έθιμα που δένονται με την πίστη μας και μάς διασκεδάζουν, συγχρόνως είναι φωνές που μας έρχονται από τα σπλάχνα των ελληνικών αιώνων και μας συνδέουν με το μακρινό εθνικό μας παρελθόν.